

Platform
**Begeleidings
ethiek**

Verslag workshop
Aanpak begeleidingsethiek
**Clouddiensten in het
onderwijs**

Geïnitieerd door Ministerie van OCW 1 april 2021

ECP

Platform voor de
InformatieSamenleving

Voorwoord

De toenemende digitalisering brengt ingrijpende veranderingen met zich mee, in allerlei sectoren. Nieuwe mogelijkheden voor communicatie, monitoring en analyse roepen vragen op. Wat is de positie van de mens in deze omgeving, hoe staat het met data, met privacy, wat doen algoritmes en wat willen gebruikers eigenlijk? Begeleidingsethiek is ethiek die zich specifiek met dit soort vragen bezighoudt. Hij is gebaseerd op techniekfilosofie, die uitgaat van eeuwenoude verwevenheid tussen mens en technologie.

De aanpak begeleidingsethiek is een concrete aanpak waarin betrokkenen met elkaar in dialoog gaan over de effecten van de nieuwe technologie én de waarden die daarbij in het geding komen. Dat zijn vaak waarden gelieerd aan autonomie van de gebruiker, efficiëntie van het proces, transparantie van het algoritme, privacy, et cetera.

Tijdens de sessie komen verschillende stakeholders als gebruikers, ontwikkelaars, beleidsvormers en beslissers met elkaar in gesprek. Na de dialoog hebben de deelnemers ethische handelingsopties gegenereerd, waarvan verschillende vaak direct opgepakt kunnen worden. Er is gezamenlijk gekeken welke waarden we in het digitale domein belangrijk vinden en hoe we die willen verankeren en borgen in digitale processen en handelingen. Dit alles om ook bij verdere digitalisering op het vertrouwen van de samenleving en de participanten kunnen blijven rekenen. Dit is niet in één stap te realiseren het is een continu proces waarin deze workshop een schakel is.

Workshop aanpak begeleidingsethiek

Initiatiefnemers: Elma Dujso & Herman van der Plas (OCW)

Moderatoren: Daniël Tijink (ECP) en Joas van Ham (Considerati)

Op 1 april organiseerde de werkgroep digitalisering van het Ministerie van OCW op initiatief van Elma Dujso een sessie begeleidingsethiek over de casus 'Clouddiensten in het onderwijs'. Aan de workshop namen 18 beleidsmakers en -adviseurs, docenten, en technologieleveranciers mee onder leiding van Daniël Tijink (ECP) en Joas van Ham (Considerati).

De doelstelling is tweeledig:

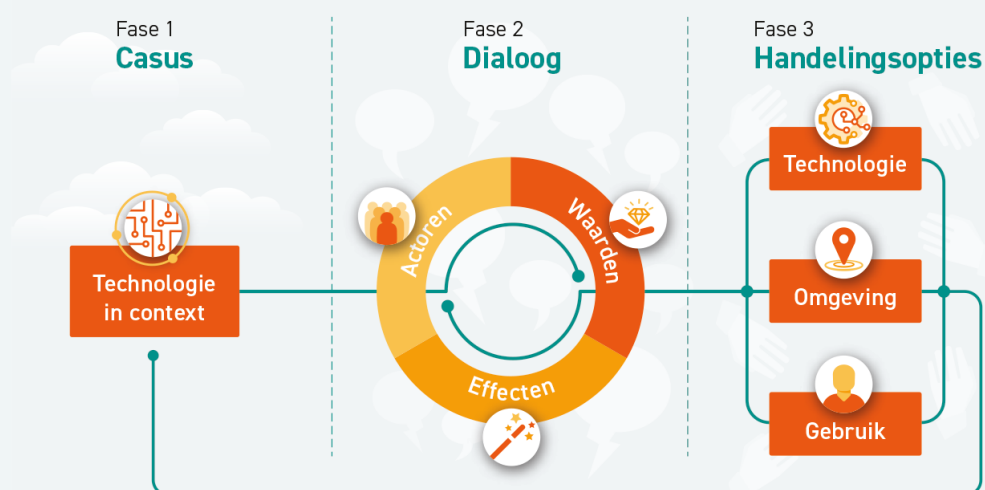
- ▷ Leren tijdens de workshop
 - Welke effecten, waarden en actoren worden genoemd
 - Welke handelingsopties zijn er om de ontwikkeling en toepassing te verbeteren
- ▷ Leren over de aanpak begeleidingsethiek
 - Hoe kan de organisatie deze methodiek gebruiken rondom ethische kwesties en technologie-implementaties

Het verslag bevat de volgende elementen:

- ▷ Toelichting op de aanpak begeleidingsethiek
- ▷ Weerslag van de workshop

Aanpak begeleidingsethiek

De aanpak bevat de volgende fasen:

Fase 0 Introductie

Introductie over de doelstelling en een toelichting op het model en het gedachtengoed

Fase 1 Toelichting

Hoe ziet de technologie eruit en in welke context wordt deze toegepast

Fase 2 Dialoog

- ▷ Een korte ronde waarin de deelnemers aan de workshop de betrokken actoren benoemen
- ▷ Brainwrite waar deelnemers mogelijke effecten benoemen en bespreken
- ▷ Benoemen van waarden die een rol spelen bij die effecten

Fase 3 Handelingsopties

In subgroepjes gaan de deelnemers op zoek naar handelingsopties vanuit de technologie, de omgeving en het individu.

Fase 1

Technologie en context

Clouddiensten voor het onderwijs geven instellingen de mogelijkheid om leer- en werkprocessen in het onderwijs op een nieuwe manier te faciliteren. Met het groeiende gebruik van deze diensten is het daarom ook van belang na te gaan hoe deze op een verantwoorde manier ingezet kunnen worden. Om deze elementen te verkennen introduceert Kristian Van den Berg 'MijnOnderwijsportaal', een toepassing, gebouwd binnen Microsoft Office 365, die in de cloud toegang geeft tot verschillende systemen die gebruikt worden in de leer- en werkprocessen in het onderwijs.

Met MijnOnderwijsportaal¹ kunnen verschillende soorten gebruikers in het onderwijs (Bestuurder, Docent, Leerling) via een portaal toegang krijgen tot de informatie en systemen die zij gebruiken van verschillende leveranciers (leerlingvolgsystemen, PSA-systeem, lesmethodes, leermateriaal, Microsoft Office 365-apps), en kunnen zij eenvoudiger communiceren. MijnOnderwijsportaal¹ verbindt en ontsluit dus verschillende systemen, en geeft alle soorten gebruikers toegang vanaf elke plek of apparaat.

¹<https://mijnonderwijsportaal.nl/>

Fase 2

Dialogo

In deze tweede fase gaan de deelnemers in gesprek over wie er betrokken zijn bij de inzet en het gebruik van MijnOnderwijsportaal, en clouddiensten in het onderwijs in het algemeen. Ook buigen zij zich over de positieve en negatieve effecten van deze inzet, en benoemen zij belangrijke waarden waar rekening mee gehouden moet worden bij de inzet van dit soort toepassingen.

Actoren:

Bij de actoren is de vraag wie er betrokken is of geraakt wordt door de case. De deelnemers aan tafel vertegenwoordigen al een deel van die actoren. Ze noemen de volgende betrokkenen:

- Leerlingen
- Ouders
- DUO
- CITO
- LAKS
- LSVb
- Docenten
- Uitgevers
- Schoolleiders
- Bijlesbedrijven
- LAS-leveranciers
- Ethische Hackers
- Vervolgopleidingen
- Softwareleveranciers
- De Projectgroep Ketenimplementatie
- Bestuur & medewerkers
- Onderwijsondersteunend Personeel
- ICT-medewerkers
- Schoolbestuur
- Cloudleverancier
- Ministerie van OCW
- Ministerie van J&V

De vraag aan de deelnemers was om in het vervolg van de sessie ook te proberen vanuit deze perspectieven hun inbreng te geven.

Effecten:

De vraag is hier welke positieve en negatieve effecten de invoering en het gebruik van MijnOnderwijsportaal (en andere clouddiensten in het onderwijs) hebben.

Positieve effecten

- Digitaal toegankelijker
- Data in NL-beheer
- Meerdere 'lagen' in een systeem
- Integratie van platformen
- Geen techniek in eigen beheer, geen gedoe
- Veel data: goed gebruik/innovatie
- SSO: meer inzage
- Nieuwe data diensten die docenten helpen
- Door meer info, minder bias bij docenten
- Toegang tot de juiste gegevens
- Eenvoudig/gemakkelijk in gebruik
- Lage kosten
- Ontzorgen school
- Onderwijskwaliteit
- Efficiëntie onderwijsproces
- Apparaat & plaats onafhankelijk werken
- Minder werk leraren

Negatieve effecten

- Lock-in portaal/aanbieder
- Weer een extra platform
- Weinig invloed/inzicht op platform als school
- Geen techniek in eigen beheer
- Nieuwe dataverzameling
- Privacyaspecten SSO
- Digitaal spoor blijft achtervolgen
- Digitale kwetsbaarheid, cyber security
- Aansluiting andere oplossingen moeilijk
- Beperking autonomie van leraren
- Bescherming leraar-leerling
- Gebrek aan transparantie
- Minder controle
- Mogelijkheid van hacken
- Geen open standaarden/moeilijk toegankelijk nieuw aanbieders¹
- Extra werk leraren

¹ Naschrift: MijnOnderwijsportaal is gekoppeld met Entree-Federatie van Kennisnet en Basispoort en is hierdoor goed toegankelijk voor nieuwe aanbieders.

<https://developers.wiki.kennisnet.nl/index.php?title=KNF:SAML-sp>

<https://info.basispoort.nl>

Waarden:

De relevante waarden zijn door de facilitators geïnventariseerd terwijl de deelnemers bezig waren met het benoemen van effecten. Achter veel effecten gaan waarden schuil. Die lijst is gedeeld met de deelnemers en door hen besproken en aangevuld. Dat leverde de volgende lijst met waarden op:

Effecten	Waarden
Openheid	Efficiëntie
Eerlijkheid	Zelfstandigheid/Autonomie
Begrijpelijkheid	Vrijheid
Leiderschap	Veiligheid
Gemak van gebruik	Privacy
Toegankelijkheid	Kwaliteit van onderwijs

De deelnemers is gevraagd de drie belangrijkste waarden te selecteren. Daarbij zijn wat waarden samengenomen. Voor deze casus waren dat:

Autonomie/Zelfbeschikking: Deze waarde speelt verschillende manieren een rol in de casus. Aan de ene kant maakt de toepassing het mogelijk dat gebruikers meer zelf kunnen doen, en bijvoorbeeld meer inzicht hebben in voor hen relevante gegevens. Aan de andere kant staat autonomie mogelijk onder druk, bijvoorbeeld doordat er een afhankelijkheid kan ontstaan van een bepaalde leverancier of toepassing.

Efficiëntie: De toepassing heeft als grote meerwaarde dat leer- en werkprocessen makkelijker en efficiënter verlopen. In het gesprek kwam echter ook de vraag wat de relatie is tussen efficiëntie en andere doelen van het onderwijs.

Veiligheid/privacy: Datagedreven technologie roept vragen op over de veiligheid en privacy van gebruikers. Ook hier bleek uit het gesprek dat de toepassing bijdraagt aan deze waarden (veilig systeem, alleen toegang tot informatie die de gebruiker nodig heeft), als een bedreiging vormt (meer datagebruik verhoogt altijd het risico op de gevolgen van bijv. een datalek).

Fase 3

Handelingsopties

In het proces van het opstellen van de handelingsopties zijn de geprioriteerde waarden uit vorige fase meegenomen. De deelnemers kregen een uitleg over de verschillende perspectieven waarop de onderwijsdiensten in de cloud kunnen worden besproken. Het kan bijvoorbeeld gaan over het ontwerp van de technologie, het aanpassen van de omgeving waarbinnen de toepassing functioneert en het gedrag van mensen. De deelnemers worden in drie werkgroepen verdeeld en gaan ieder aan de slag met een van deze drie gespreksonderwerpen. Dat leidt tot handelingsopties per perspectief en voor elke van de drie geprioriteerde waarden.

Technologie:

Autonomie/Zelfbeschikking

- Gebruik en ontwikkel open standaarden
- Maak een bewuste keuze over locatie servers/gegeven
- Breng verantwoordelijkheden in kaart
- Betrek gebruikers bij ontwikkeling
- Maak het mogelijk API's² toe te voegen
- Betrek docenten bij ontwikkeling
- Zorg voor feedbackmogelijkheid voor gebruikers
- Betrek perspectief (user story) van leerlingen

Efficiëntie

- Gebruik en ontwikkel open standaarden (bijvoorbeeld voor SSO)
- Doe aan autorisatiebeheer
- Stimuleer peer learning
- Ontwikkel op een iteratieve manier
- Zorg dat in het systeem nooit twee keer dezelfde actie gedaan hoeft te worden

Veiligheid/Privacy

- Anonimiseer of pseudonimiseer data waar mogelijk
- Doe aan dataminimalisatie
- Stel regels op rond technische bescherming toegang platform
- Doe aan autorisatiebeheer
- Zet Ethische hackers in
- Implementeer de vereisten uit de AVG

Omgeving:

Autonomie/Zelfbeschikking

- Werk samen met andere organisaties om autonomie te vergroten
- Breng trade-offs van keuze voor bepaalde toepassing in kaart
- Vergroot het vermogen vraag/vereisten te articuleren
- Dwing interoperabiliteit af om lock-in te verkleinen

Efficiëntie

- Ontwikkel open standaarden
- Zorg voor interoperabiliteit

Veiligheid/Privacy

- Train mensen in borgen privacy veiligheid die past bij de rol die ze hebben.
- Zorg voor handhaving van standaarden
- Zorg voor onafhankelijk toezicht & handhaving van wetgeving
- Ontwikkel volgens de principes van security by design (incl audit)
- Betrek kundige FG's & privacy officers

Gebruiker/individu:

Autonomie/Zelfbeschikking

- Betrek perspectief gebruikers bij keuze voor technologie
- Faciliteer de uitoefening van rechten in het design van de technologie
- Creëer bewustzijn bij en discussie onder leerlingen, leraren en ouders over welke (elementen van) technologie zij toepassen
- Maak duidelijk welke rechten de leverancier heeft over de data in het systeem

Efficiëntie

- Stimuleer digitale vaardigheden bij gebruikers en breng behoeftes in kaart
- Bepaal wie verantwoordelijk is en zorg voor een aanspreekpunt in het management (bijv. schoolleider) voor vragen en (integriteits)meldingen
- Vergroot media literacy bij gebruikers. Zorg dat leerlingen en docenten begrijpen wat er achter de interface schuilgaat
- Maak docenten en leerlingen bewust van gevoeligheid van data (en de gradaties daarin)

Veiligheid/Privacy

- Zorg dat inzichtelijk is welke data voor wie inzichtelijk zijn en door wie ze beheerd worden
- Gebruik de toepassing niet als leraren vaststellen dat het niet veilig is
- Ga na wat de impact van de toepassing is op de ontwikkeling van kinderen
- Ga na wat de impact is van de toepassing op kwetsbare gebruikers

Terugblik en afronding

Aan het einde van de workshop wordt teruggekeken en besproken wat de aanpak van begeleidingsethiek concreet heeft opgeleverd. De deelnemers geven aan dat het veel nieuwe inzichten oplevert en dat er in korte tijd veel wordt kan worden gerealiseerd. Daarnaast wordt de brede groep van deelnemers (andere beleidsdirecties, professionals uit de onderwijs/ICT praktijk) als meerwaarde ervaren. De combinatie van een duidelijke casus, enthousiaste deelnemers, en een aanpak die zorgt voor duidelijke uitkomsten in een korte tijd was dus een succes. De feedback dat men eigenlijk nog wel wat langer over dit thema had willen doorspreken, na een online sessie van drie uur, is tekenend.

De deelnemers

1. **Bart Karstens** Rathenau Instituut
2. **Bram Gaakeer** Ministerie van OCW
3. **Edwin Koning** Ministerie van OCW
4. **Elma Dujso** Ministerie van OCW
5. **Erwin Bomas**
6. **Florine van Berne** Ministerie van OCW
7. **Herman van der Plas** Ministerie van OCW
8. **Inge Welbergen** Ministerie van OCW
9. **Jennifer Lieuw** Ministerie van OCW
10. **Jonas Voorzanger** Leerlevels
11. **Kevin Joosten** Ministerie van OCW
12. **Kristian Van den Berg** MijnOnderwijsportaal (*Casushouder*)
13. **Louise Kroon** DUO
14. **Marissa Droste** Ministerie van OCW
15. **Pauline Coppes** DUO
16. **Pieter van Koetsveld** Ministerie van OCW
17. **Reyer van der Vlies** OESO
18. **Youssef El Bouhassani** Leerlevels

Moderatoren:

Daniël Tijink (ECP | Platform voor de Informatiesamenleving), moderator
Joas van der Ham (Considerati), co-moderator.

Platform Begeleidings ethiek

ECP

Platform voor de
InformatieSamenleving

Verslag workshop Aanpak begeleidingsethiek Clouddiensten in het onderwijs

De digitale versie van dit document kunt u vinden op
www.begeleidingsethiek.nl

